

ТИПОЛОГІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ КОЛОРАТИВОМ У НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ МОВАХ

О.П.Дімірова

(кандидат філологічних наук, Ізмаїльський державний гуманітарний університет)

В статтє на матеріалє нємецкогo и украинскогo языков рассматриваются фразеологические единицы с компонентом колоративом, имеющие особую культурно-национальную самобытность.

Idioms with a colour component are viewed in the article through the lens of their cultural and national originality in the German and Ukrainian languages.

У сучасній лінгвістиці поширився інтерес до контрастивного аналізу лексичних систем близько- і неблизькоспоріднених мов, зумовлений, перш за все, відродженням й оновленням національного та духовного багатства народів. Саме зіставні дослідження надають можливість усвідомити своєрідність різних національних картин світу і встановити динаміку та тенденції розвитку їх „специфічних, неповторних для кожної мови лексико-семантичних систем” (1, 3).

“Багатовимірність” етнічної картини може бути представлена як співположення трьох континуумів: природного (природна картина світу), культурного (концептуальна картина світу) і лінгвістичного (мовна картина світу). У мовознавстві, культурології та філософії мови загально визнаною є думка про те, що фразеологічний склад найбільш прозорий для вербалізації концептів етнокультури, оскільки в образній основі фразеологізмів відбиваються характерні риси світобачення, які виступають складовою поняття “менталітет”. У сфері фразеології найбільш яскраво виражається національний спосіб світосприйняття.

Теоретичні основи сучасних досліджень з фразеології в лінгвокультурологічному аспекті закладено у працях русистів Є.М.Верещагіна, В.Г.Костомарова, В.М.Телії. Наукові праці з фразеології німецької мови за останні десятиріччя також свідчать про інтерес до контрастивного вивчення ФО з позиції лінгвокультурології. Проте зіставний аналіз окремих груп фразеологізмів ще лишається поза увагою лінгвістів. Так, не були до цього часу предметом спеціального багатоаспектного аналізу німецькі й українські фразеологічні одиниці з компонентом кольорономеном, яким властива висока частота вживання та особлива культурно-національна самобутність. Це зумовлює актуальність зіставного аналізу фразеологічних одиниць з компонентом "кольороназва" в німецькій та українській мовах з урахуванням лінгвокультурологічного підходу.

За словами Л.А.Ковбасюк, людство вперше використало кольоросимволіку близько 150-200 тисяч років тому. Серед усього спектру кольорів найбільш часто та постійно використовуються три кольори – білий, чорний і червоний, причому у різних культур та народів їхні значення та асоціації, які вони викликають, мають різні пояснення (2, 30). Тезу про основну тріаду кольорів підтверджує і думка О.О.Потебні про те, що «основу палітри фарб складають живописні означення – чорний – червоний – білий» (3, 66).

Кількість ФО, що мають у своєму складі кольорономен *білий*, складає 10,43% у німецькій і відповідно 42,11% в українській мові. Серед них є ідіоми, що позначають чистоту, незаплямованість особи, але їхня кількість доволі мала: нім.: *eine weiße Weste haben* – "мати незаплямовану репутацію". Натомість зустрічається багато ФО, що позначають негативні якості, риси чи стани: *er stiehlt einem noch das Weiße aus dem Auge* – "він з-під стоячого підшви випоре"; *j-m nicht das Weiße im Auge gönnen* – розм. "зздрити кому-н. у кожній дрібниці"; *j-n (bis) zur Weißglut reizen (або ärgern) = j-n in Weißglut bringen* – розм. "дратувати кого-н., допекти кому-н. до живого"; *sich weiß waschen wollen* – розм. "намагатися виправдати себе"; *weiße Mäuse sehen* – "галюцинувати (сп'яну, від жаху)"; як (мов, неначе) з білої гарячки — "говорити не зовсім осмислено, не обдумано, згарячу"; казка про білого

бичка – "що-небудь надумане, вигадане, нереальне"; *зав'язати / зав'язувати білий світ* — 1. кому-н. "зробити кого-небудь нещасним, позбавити радості і т. ін. 2. чий. змарнувати комусь кращі роки життя, зробити їх безраднісними (перев. через нещасливе заміжжя, одруження)"; *білими нитками шитий* – "зробити що-небудь невміло, невдало, незграбно; недбало утаєно щось"; *біла кістка* — *зневажл.* "люди знатного походження, привілейованого стану".

З проаналізованого матеріалу видно, що тлумачення білого кольору як кольору чистоти, святості, тріумфальності духу над плоттю зустрічається у ФО відносно рідко. Це можна пояснити тим, що ФО утворюються зазвичай народом і використовуються для образного, експресивного позначення явищ чи предметів повсякденного життя, в якому не так багато позитивного.

В українській і німецькій мовах було виявлено еквівалентні ФО з компонентом кольоропозначення: *ein weißer Rabe* = *біла ворона (білий крук)* – "про людину, яка різко виділяється серед інших чим-небудь (поведінкою, зовнішнім виглядом тощо)". Про ці ФО можна сказати, що в основу їх семантики покладено метафоричне переосмислення значення кольору, тоді як пряме значення майже не зустрічається (нім.: *weiß machen* – "білити").

Цікавим є протиставлення двох ідіом німецької мови: *der schwarze Tod* – "чума; букв. чорна смерть" та *der Weiße Tod* – "смерть від снігових обвалів; букв. біла смерть" – в даному випадку ми маємо справу з двома різними способами переосмислення значення кольору. Якщо в першому випадку мається на увазі відчай та страх людини перед хворобою, чорний символізує нездоланне лихо, то в другому випадку вживання кольоропозначення «білий» має на меті викликати асоціації зі снігом.

Кольоропозначення *чорний* і *білий* у ФО обох мов мають спільну семантику, можна виділити два основних значення ідіом цієї групи:

1) чітке та зрозуміле висловлення своєї думки: *schwarz auf weiß hat recht* – *присл.* "що написано пером, того не виволочиш волом", *чорним по білому, зі сл. написано* — "цілком чітко, зрозуміло";

2) перекручування, неправильне трактування чиїх-небудь слів, або фактів: *aus Schwarz Weiß machen* = *aus schwarz weiß und aus weiß schwarz machen* – "назвати чорне білим, перекрутити", *видати чорне за біле* – "витлумачити що-небудь не так, як є в дійсності, а навпаки". Простежується символічне протиставлення чорного, як кольору зла, обману та білого, як кольору добра і правди.

Як бачимо, ФО цієї групи є практично ідентичними. В німецькій мові зустрічається такий фразеологізм, як – *das ist wie schwarz und weiß* – "це зовсім різні речі", в українській мові використовується ФО «*це як день і ніч*» з тим же значенням, де день асоціюється з білим кольором, а ніч – з чорним, проте первинна колірна номінація в українській мові відсутня. У даному випадку український еквівалент не містить хроматизму у першому смислового шарі, але прихована візуальна колірна ознака домінує у другому смислового пласті й слугує джерелом експресивності й емоційної оцінності.

Чорний колір (20,25% і 22,37%) в обох мовах найчастіше позначає негативні риси характеру чи явища дійсності, що повністю відповідає його символічному трактуванню, наприклад: *j-d hat eine schwarze Seele* – "у кого-н. чорна душа"; *die schwarze Kugel gezogen haben* – "зазнати невдачі; зробити невдалий вибір"; *ein schwarzer Tag* – "чорний, нещасливий день"; *j-s schwarzes Konto* – *розм.* "гріхи на чий-н. совісті"; *чорна душа в кого-н.* — "про людину підступну, безсердечну, невдячну"; *чорне діло (чорна справа)* — "злочинна діяльність; підступні наміри"; *чорні дні* — "важкі часи в житті кого-небудь, часи нестатків, і т. ін."; *чорна невдячність* — "за зроблене добро відповідати неприязню, злом".

Серед цієї групи наявні дві еквівалентні одиниці: 1. *j-d hat eine schwarze Seele* = *у кого-н. чорна душа* – "про людину підступну, безсердечну, вкрай невдячну; зрадливу"; 2. *ein schwarzer Tag* = *чорний день* – "важкі часи в житті кого-небудь, часи нестатків, нещастя і т. ін."

У ФО з компонентом «чорний» актуалізуються переважно символічні, емоційні та оцінні семи, а створені словесні образи не містять колірного компонента у своєму денотаті. Як

бачимо, психологічне тлумачення кольору як негативного знайшло своє відображення в багатьох сталих зворотах.

Червоний колір означає вогонь, кров, життя, любов, честь тощо. Серед фразеологізмів в обох мовах є одиниці з подібним значенням. Наприклад, ВОГОНЬ: *den roten Hahn aufs Dach setzen* = *червоного півня підпускати* "підпалювати, знищувати пожежею"; СОРОМ: *die Rote schoss j-m bis in die Haarwurzeln = roten Kopf bekommen* – "почервоніти"; *червоний як рак* — "багровий (від гніву, сорому тощо)"; РОЗДРАТУВАННЯ: *ein rotes Tuch für j-n sein* – "дратувати кого-н., діяти на нерви кому-н."; *rot sehen* – "лютувати, скаженіти"; *es war ihm rot vor den Augen* – "лють засліпила його"; КРОВ: *чирвона юшка* – "кров"; ОСОБЛИВА ВІДЗНАКА: *einen Tag im Kalender rot anstreichen* – "особливо відзначати який-н. день."; *червоний куток* – "приміщення в будинку громадського користування, відведене для проведення політичної та культурно-освітньої роботи".

Кольорономен *блакитний* в українській фразеології, на відміну від німецької, не такий поширений. ФО *блакитна (голуба, дворянська) кров у жилах у кого-н.* має німецький еквівалент – *blaues Blut in den Adern haben* – "про людину аристократичного, родовитого походження", здебільшого вживається у негативному значенні. Загалом можна сказати, що блакитний колір у німецькій мові переважно вживають для вираження відтінку непевності, або використовується для опису специфічного зовнішнього вигляду (наприклад, *ein blauer Fleck = ein blaues Auge* – "синець, підбите око"). Таке ж значення мають ФО з кольоропозначеннями *braun und blau*, наприклад: *braun und blau sein* – "весь в синцях"; *j-n braun und blau schlagen (verprügeln)* – "відлупцювати кого-н.". На основі такого зіставлення можна стверджувати, що ці колірні словесні образи виникли внаслідок прямих асоціативних вражень.

Цікавою виявляється ФО з компонентом *braun: eine braune Vergangenheit* – "нацистське минуле", *die braune Pest* – «коричнева чума». Коричневий символізує в даному випадку занепад та жорстокість, що панували у суспільстві в часи нацистів. Завдяки метонімічному переносу за кольором одягу прикметник *коричневий* набув конотативного значення «фашистський». Останнім часом у німецькій мові з'явився ще один вираз – *eine tiefbraune Pest* – «неофашизм». Інша ФО з цієї групи – *braun gebrannt* – "засмаглий, загорілий" об'єктивно передає колір засмаглої шкіри. В українській мові також є фразеологізм з компонентом «коричневий» у складі – *коричнева чума*, який є тотожним німецькій ФО *die braune Pest*, але інших випадків вживання кольороніма *коричневий* у складі українських ФО не було виявлено.

При наступному порівнянні ФО обох мов можна дійти висновків, що певний відсоток становлять фразеологізми, до складу яких лексеми на позначення кольору увійшли в пряму значенні (наприклад, *schwarz wie ein Rabe* – "чорний як ніч"; *ein blauer Fleck = ein blaues Auge* – "синець, підбите око"; *білі мухи* — *жарт.* "сніг, сніжинки"). В деяких інших випадках психологічне або символічне тлумачення кольору було основним при утворенні значення фразеологізму (наприклад, *alles durch eine rosa (rosige, gefärbte) Brille sehen* – "бачити що-н. у рожевому світлі"; *eine grüne Hand haben = einen grünen Daumen haben* – "добре розумітися на роботі в саду, в полі"; *чорна невдячність* — "за зроблене добро відповідати неприязню, злом").

У ході дослідження були виявлені еквівалентні ФО в німецькій та українській мовах. Наявність таких ФО може бути результатом запозичення внаслідок «діалогу культур», і зараз уже важко сказати, яка з мовних спільнот продукувала, а яка запозичувала ту чи іншу ФО. З іншого боку, можна стверджувати, що лінгвістичні і культурні картини світу українців і німців містять тотожне розуміння певних концептів. Ці ФО майже ідентичні, бо співвідносяться за семантичним, функціонально-стилістичним, лексичним параметрами та мають незначні відмінності у граматичній структурі, що зумовлені відмінностями граматичних систем цих неблизькоспоріднених мов (див. табл.).

Еквівалентні ФО		
1.	blaues Blut in den Adern haben	голуба кров в жилах тече
2.	Blaustrumpf sein	бути «синьою панчохою»
3.	das blaue Kreuz	Голубий хрест
4.	das Blau vom Himmel holen	дістати місяць з неба
5.	ins Blaue treffen	попасти пальцем у небо
6.	der gelbe Neid	чорна заздрість
7.	bei Nacht sind alle Katzen grau	вночі всі коти сірі
8.	das graue Altertum	сива давнина
9.	der graue Alltag	сірі будні
10.	graue Eminenz	«сірий кардинал»
11.	graue Zellen	«сірі» клітини
12.	auf grüner Welle fahren	їхати по «зеленій хвилі»
13.	alles durch eine rosige Brille sehen	дивитись крізь рожеві окуляри
14.	alles in rosigem Licht sehen	бачити все в рожевому світлі
15.	das Rote Kreuz	Червоний Хрест
16.	den roten Hahn aufs Dach setzen	підпустити червоного півня
17.	sich wie ein roter Faden durch <i>etw.</i> ziehen	червоною ниткою проходити
18.	der schwarze Markt	чорний ринок
19.	die schwarze Liste	чорний список
20.	ein schwarzer Tag	чорний день
21.	bis er schwarz wird	поки не почорніє
22.	j-d hat eine schwarze Seele	у кого-н. чорна душа
23.	j-n ins schwarze Register bringen	занести кого-н. до чорного списку
24.	schwarz auf weiß	чорним по білому
25.	die weiße Fahne zeigen	викинути білий прапор
26.	ein weißer Rabe	біла ворона

Отже, в обох мовах наявні ФО з різним ступенем умотивованості, прозорості внутрішньої форми і значущості колірною компонента. На метод відтворення їхньої семантики, передусім конотативної, впливають особливості асоціативного поля та символізму кольорів у різних мовах, дивергентність переносних значень колірних лексем та їхня етнокультурна маркованість. Дослідження цих ФО сприятиме більш глибокому розумінню спільного та відмінного в мовних картинах українського та німецького народів.

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. – К., 1999.
2. Ковбасюк Л. А. Фразеологічні одиниці з компонентом «кольороназва» як елементи національно-мовної картини світу // Проблеми зіставної семантики: Збірник наукових статей. – К., 2005. – Вип. 7.
3. Потебня А. А. Слово и миф. – М., 1989.
4. Бинович Л.Э., Гришин Н.Н. Немецко-русский фразеологический словарь /Под ред. д-ра Малиге-Клаппенбах и К.Агрикола. – изд. 2-е. – М., 1975.
5. Подгорная Л.И. Русские пословицы и поговорки и их немецкие аналоги. – СПб., 2001.
6. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К., 2003.
7. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови. – К., 1984. – Т. 1, 2.
8. Duden K. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. – 1997. – Bd. 11.
9. Graf A.E. Russische und deutsche idiomatische Redensarten. – Leipzig, 1966.